

Конфігурація, аналіз і організація товарно-грошових потоків у виробництві

Розглянуто особливості конфігурації товарно-грошових потоків, проаналізовано основні властивості товарного обігу в умовах ринкової невизначеності, описано особливості аналізу і організації одно-дво- і багаторівневих потоків у виробництві.

Ключові слова: товарно-грошові потоки, товарний обіг, виробництво.

Адаптація підприємства до нових умов господарювання неможлива без широкого використання науково обґрунтованого арсеналу способів і методів економічного аналізу як виробничої діяльності підприємства, так і його зовнішнього середовища. До їх числа належать окремі напрями, що включають статистичний, балансовий, порівняльний і функціональний аналіз, теорію маржиналізму, економічну номографію і економіко-математичне моделювання, структурний і функціонально-вартісний аналіз. Кожен з наведених видів аналізу має свою сферу застосування. Проте жоден з них не дозволяє встановити ті кількісні пропорції, які необхідні для нормального розвитку підприємства або економіки країни в цілому.

Основною причиною обмеженості сфери застосування наведених методів аналізу є те, що всі вони зорієнтовані на аналіз економічної ситуації в статичному стані, і тому не враховують того, що кожна з таких ситуацій має цілком певні кількісні і якісні зв'язки поточного рівня виробництва з попереднім і подальшим рівнями. Наприклад, розрахунок міжгалузевих балансів виробництва і розподілу продукції здійснюється за методом коефіцієнтів прямих витрат, які визначаються за відомими або прогнозованими витратами матеріальних ресурсів на одиницю вартості виробленої продукції, включаючи амортизацію. Кожен такий баланс має однакові підсумки по рядках і стовпцях, при цьому будь-яка з кліток балансу є товарним потоком, що змінює свої параметри в часі і до того ж встановлює багаторівневі зв'язки між виробниками. Принциповим при таких розрахунках є той момент, що абсолютні і відносні показники руху товарних потоків повинні розглядатися окремо і без зіставлення один з одним, щоб тим самим уникнути помилкових висновків, які випливають із зіставлень такого роду.

Аналізуючи цю проблему в цілому, М.І. Іванов відзначив, що «слід виділити три види диспропорцій: структурну (між виробництвом засобів виробництва і предметів споживання); сировинну (між потребою в сировинних ресурсах і їх наявністю в країні); технологічну (між виробництвами, що випускають готову продукцію, і суміжниками, що забезпечують постачання сировини, напівфабрикатів, комплектуючих виробів)» [1, с. 265]. З цим висновком важко не погодитися. Особливо в тій частині, в якій кожен з перелічених показників міжгалузевого балансу є кількісною характеристикою товарних потоків, що функціонують між галузями національної економіки.

З погляду логістики, що вивчає «всі види діяльності з переміщення персоналу і матеріалів у часі і просторі, включаючи їх перерозподіл», міжгалузеві баланси

відображають кінцеві пункти «фізичного переміщення і руху в часі» [2, с. 591] персоналу і товарів і нічого не говорять про природу, сутність і зміст самих потоків, про властиві для них форми існування і переміщення. З наведених вище даних можна вивести деякі кількісні порівняння на поточний момент часу, проте визначити, яким чином вони виникли і утворилися, не є можливим. Тому метою статті є дослідження особливостей товарно-грошових потоків, а також аналіз впливу конфігурації потоків на процеси товарного і грошового обігу та ефективність їх організації у виробництві.

Щоб не ускладнювати вирішення цієї проблеми, статистика використовує найпростіше графічне відображення товарних потоків, як це показано на рисунку 1(а), у вигляді потокової діаграми, яка «відображає процес за допомогою смужок різної ширини» [3, с. 117]. З наведеного рисунку видно, що потокова діаграма представляє процес переміщення товарів в однорівневому вигляді: на вході процесу є два товарні потоки, а на виході – чотири. При цьому, яке походження перших двох потоків і куди прямують подальші чотири потоки, залишається невідомим.

Щоб усунути цей недолік потокової діаграми, скористаємося способом, який застосовується в теорії графів, і представимо процес руху товарів у

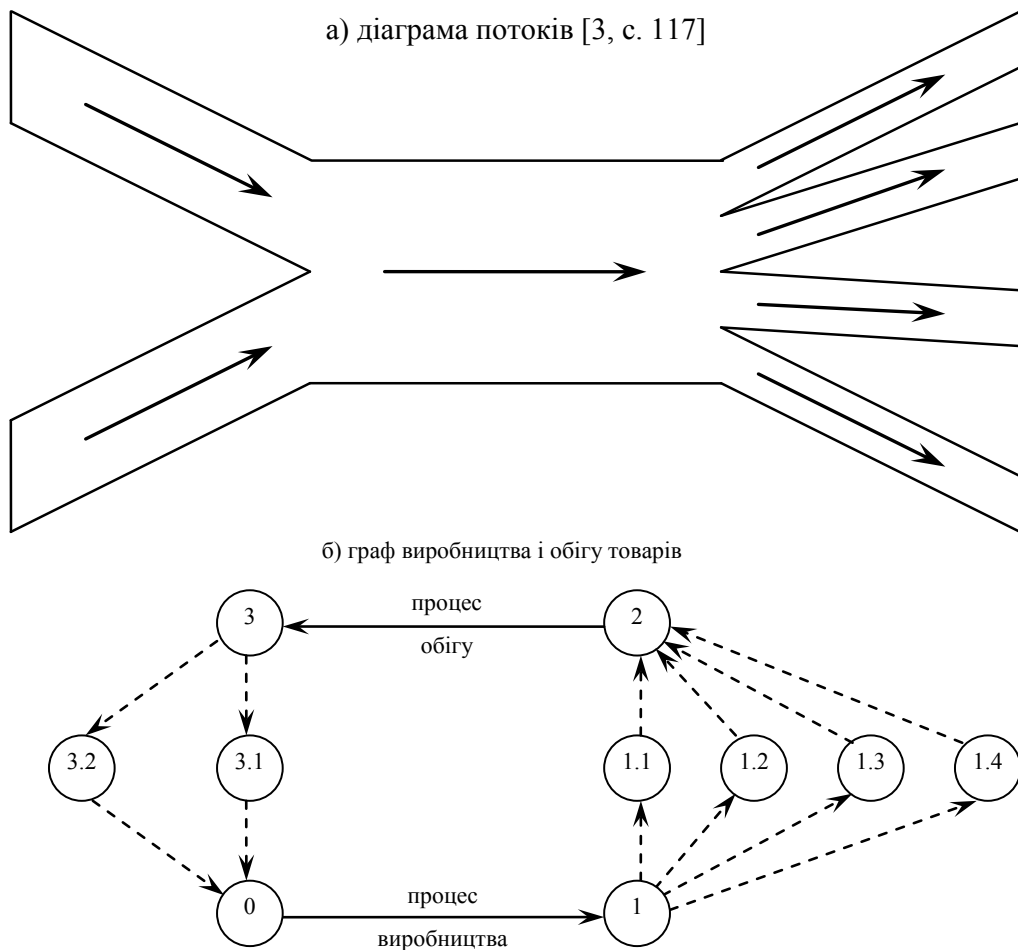

Рис. 1. Графічне зображення однорівневих потоків

вигляді замкнутої системи, як показано на рисунку 1(б), де переміщення товару позначене безперервними і пунктирними лініями із стрілками, а пункти переміщення відповідними цифрами в кругах. Тепер явно видно, що в процес виробництва входять два види товарів (3.1 і 3.2) і після їх відповідної переробки (трансформації) на ринку з'являються чотири види товарів (1.1, 1.2, 1.3, 1.4). Саме тому витрати виробництва, що виникають у процесі виробництва товару, Д. Норт назвав трансформаційними (виробничими) витратами [4, с. 12]. Потім вироблені товари прямують в процес обігу, щоб після обміну перетворитися на товари (3.1 і 3.2), що вступають у процес виробництва в наступному циклі виробництва. Цю частину витрат, що не змінюють форму товару, Д. Норт назвав трансакційними витратами [4, с. 12], які у вітчизняній термінології отримали назву позавиробничих витрат. Сума трансформаційних і трансакційних витрат утворює загальні витрати виробництва [4, с. 21].

У своєму первинному значенні трансакційні витрати (у трактуванні Р. Коуза) включали «витрати на діловодство», або точніше, – «витрати на збір та обробку інформації, витрати на проведення переговорів і ухвалення рішень, витрати на контроль і юридичний захист виконання контракту» [5, с. 6]. Проте подальші дослідники, включаючи Д. Норта, розширили зміст цього поняття до рівня позавиробничих витрат. Як відзначив І.П. Булеев, у даний час існує декілька версій щодо загального змісту цього поняття [6, с. 26-34], які відрізняються одна від одної за структурним змістом статей витрат. Якщо цю проблему залишити осторонь, то буде цілком досить використовувати вищевикладене формулювання Д. Норта і на цій підставі вважати, що трансакційні витрати дорівнюють різниці між загальними і прямими виробничими витратами у вартості продукції підприємства. При цьому, як видно з рисунку 1(б), товарні потоки, що належать до цих видів витрат (0–1 і 2–3), спрямовані в різні сторони, що обумовлене замкнутою схемою функціонування процесу виробництва і обігу товарів.

Однорівневі товарні потоки можуть розглядатися і аналізуватися теоретично тією мірою, якою вони відповідають кругообігу процесу виробництва за відомими схемами обігу виробничого капіталу К. Маркса «процес виробництва – товар – гроші – товар – процес виробництва». Проте в прикладному аспекті цей методологічний підхід явно недостатній. Про це, зокрема, свідчать відомі схеми розширеного відтворення К. Маркса [7, с. 581], де розглядається товарний обмін між двома підрозділами: виробництво засобів виробництва і виробництво предметів споживання. Для цього випадку необхідно використовувати графічну схему дворівневої системи організації товарних потоків, яка зображена на рисунку 2(а).

Розділення однорівневої схеми організації потоків, наведеної на рисунку 1(б), на два рівні здійснюється за видами продукції. До 1-го рівня віднесено виробництво засобів виробництва (потік $T_1 \rightarrow T_2$), а до 2-го – виробництво предметів споживання (потік $T_2 \rightarrow T_1$). При цьому обидва потоки спрямовані в один бік, щоб процес обігу (потік $T \rightarrow G \rightarrow T$), загальний для обох потоків, був спрямований у зворотний бік, замикаючи тим самим процес виробництва і обігу товару в єдиний кругообіг.

Цей висновок був би неможливий при однорівневому підході до аналізу, наприклад, зовнішньоторговельних операцій, коли імпорт і експорт розглядаються в загальній сумі на рисунку 1 без розділення на окремі потоки на рисунку 2(а). Проте якщо врахувати, що імпорт і експорт здійснюються у різних напрямках, то стає очевидною необхідність побудови тривірневої схеми організації потоків на рисунку 2(б), де процес обігу розбивається на дві частини. Одна частина ($TT.1 - TT.2$) показує процес обміну товару T_2 на товар T_1 за допомогою грошей G_2 , завдяки

яким процес виробництва 1-го рівня стає власником товару T_1 і при цьому втрачає право власності на гроші G_2 , що переходять у власність процесу виробництва 2-го рівня. Друга частина ($ПГ.2$ – $ПГ.1$) процесу обігу, що стала 3-м рівнем потоків, показує зворотний процес обміну, завдяки якому виробник другого рівня стає власником товару T_2 , а гроші G_1 переходять у власність виробника 1-го рівня поступово, по частинах, або відразу перетворюючись на гроші G_2 .

Здавалося б, у наявності чотири рівні потоків. І проте це припущення помилкове, оскільки дійсно окремими є 1-й і 2-й рівні процесу виробництва, а процес обігу залишається для них загальним, хоча і розділеним на дві частини, що безперервно переміщуються в одному і тому ж напрямі одна за одною по замкнутому колу $ПГ.1 \rightarrow ПГ.2 \rightarrow ПГ.1$ і в той же самий час у різних напрямках, оскільки ділянки $ПГ.1 \rightarrow ПГ.2$ кругообігу одних і тих же грошей G , що перетворюються поперемінно на власність то першого (G_1), то другого (G_2) виробника, спрямовані в різні боки.

На цю особливість процесу обігу мало хто звертав увагу, оскільки її дослідження не виходило за рамки аналізу однорівневої організації товарних і грошових потоків. Коли ж цей процес був представлений на рисунку 2(б) в трьох рівнях, тоді стало очевидним, що процес товарного обігу може здійснюватися послідовно в одному і тому ж напрямі по замкнутому колу і в той же самий час у різних напрямках, якщо процес кругообігу товарів і грошей розбивається на окремі ділянки. Завдяки першій властивості товарного обігу одні і ті ж гроші обслуговують процес обігу, змінюючи лише титул власності. Саме звідси випливає основний закон грошового обігу, який стверджує, що гроші повинні повертатися до того, хто скеровує їх в обіг.

В практичній діяльності часто не дотримуються цього закону, оскільки друга властивість товарного обігу зрештою приводить до того, що при значному числі учасників товарного обігу, що виконують посередницькі функції, період часу товарного обігу може збільшуватися, а напрям товарних і грошових потоків значно відхилятися від прямого маршруту між безпосереднім виробником і кінцевим покупцем товару. Мало того, внаслідок цієї властивості товарного обігу істотно підвищується рівень ринкової невизначеності як у поведінці підприємств, так і всього ринку, узятим в цілому. Особливо в тих випадках, коли аналіз загальних показників здійснюється у відриві від реальної конфігурації товарних і грошових потоків або без урахування тих проміжних пунктів, на які розбивається загальний маршрут руху товарів і грошей між споживачами і виробниками.

На об'єктивну необхідність практичного вирішення цих проблем вказує, зокрема, «Комплексний план заходів із забезпечення фінансової стабілізації підприємств паливно-енергетичного комплексу», де відповідно до першого випадку намічається введення «окремого бухгалтерського обліку суб'єктами господарювання – природними монополістами за кожним видом діяльності, що підлягає ліцензуванню» [8, с. 9, 10], що дозволяє здійснювати загальний аналіз товарних і грошових потоків за окремими напрямками, а відповідно до другого випадку передбачається «розробка процедур функціонування ринку двосторонніх договорів (контрактів) купівлі-продажу електричної енергії та умов для поступового переходу на двосторонні договори (контракти) купівлі-продажу електричної енергії між виробниками та енергопостачальниками або споживачами» [8, с. 10], що само по собі припускає ліквідацію посередницьких структур на ринку купівлі-продажу електричної енергії.

В теоретичному плані необхідність вирішення цих проблем обумовлюється тим, що дослідники ринкової невизначеності спрощено припускають, що зв'язок

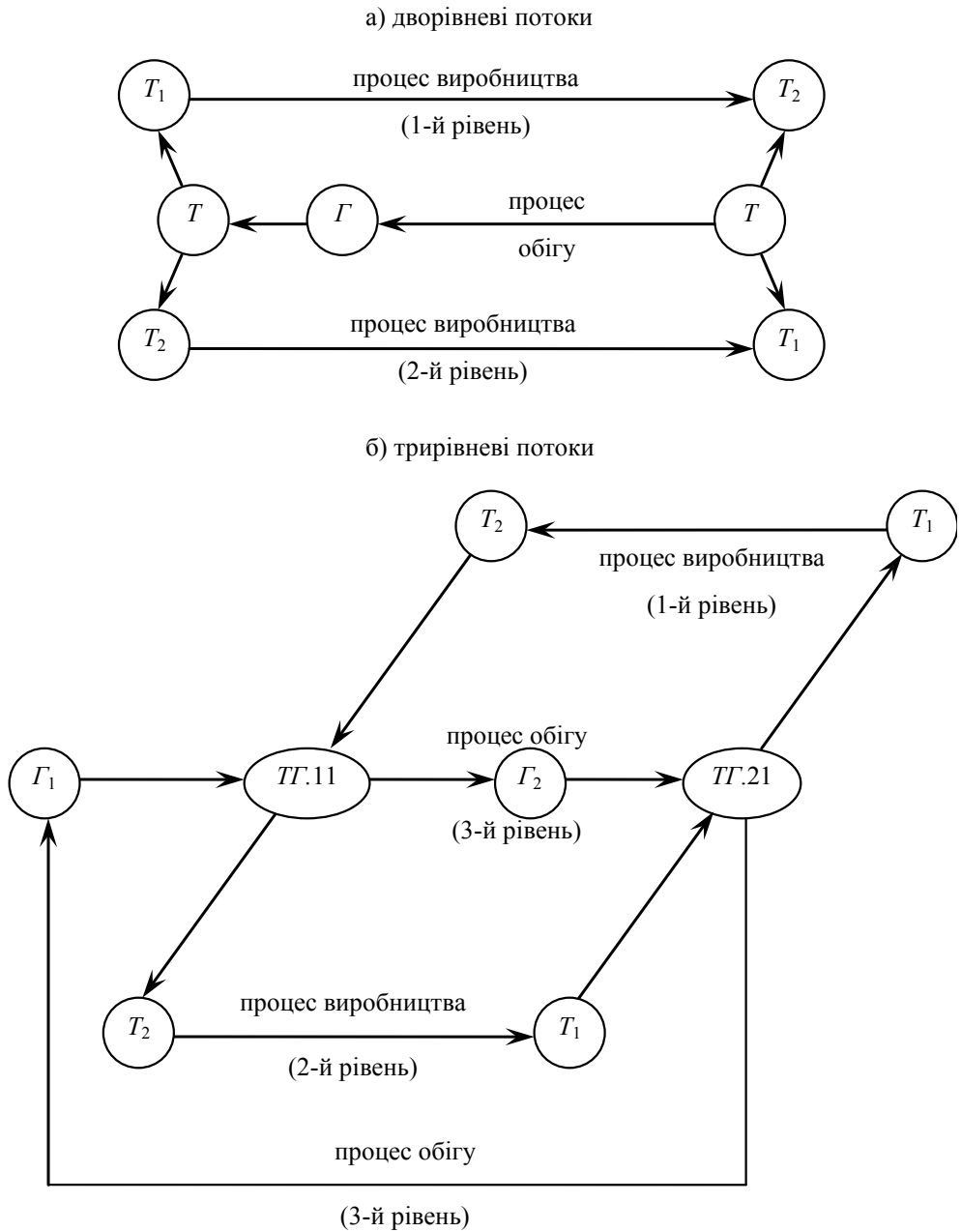

Рис. 2. Графічне зображення багаторівневих потоків

між виробниками і споживачами продукції здійснюється безпосередньо, і тому вплив конфігурації і структури товарних і грошових потоків на рівень ринкової невизначеності апріорі і в принципі не враховується. Зокрема В.Є. Момот досить детально описує головні чинники ринкової невизначеності, використовуючи новітнє поняття економічної науки – «ринкова турбулентність», що має на увазі «віднесу до одиниці часу кількість подій на ринку, які потребують уваги вищої

управлінської ланки підприємств», і встановлює, що «на інтенсивність ринкової турбулентності впливають наступні групи чинників: зменшення рівня стабільності вхідного потоку матеріальних і сировинних ресурсів, підвищення різноманітності продуктів на ринку, зміна потреб і побажань клієнта, зміна демографічної ситуації, економічні цикли, технологічні потрясіння у сфері ідеології розробки нового продукту» [9, с. 13]. Але при цьому нічого не говорить про вплив конфігурації товарних і грошових потоків на рівень ринкової турбулентності і, відповідно, – на рівень ринкової невизначеності у виробництві продукції.

Якщо в зв'язку з цим ще раз звернутися до рисунка 2(б), то не буде жодних сумнівів в тому, що процеси виробництва 1-го і 2-го рівнів матимуть найменший рівень ринкової невизначеності, оскільки цілком підконтрольні керівництву і колективу працівників підприємства. І навпаки, найбільший рівень невизначеності відповідатиме процесу обігу виробленої продукції, де досить з'явиться додатковій посередницькій ланці, щоб відбулося, наприклад, збільшення вартості продукції, що реалізовується. Через це при тій же вартості попиту обсяг споживання ($G = G_1 = G_2$) знизиться, викликаючи необхідність зменшення виробництва будь-якого з товарів (T_1 або T_2), що, у свою чергу, зумовить зниження обсягу виробництва іншого товару (T_2 або T_1). І оскільки в реальній економіці таких процесів обігу, що діють одночасно у самих різних напрямках, дуже багато, остільки стає очевидною необхідність аналізу не тільки загальних виробничо-економічних показників розвитку підприємства або національного виробництва в цілому, але й сукупності тих показників, які описують конфігурацію і вартісні параметри товарних і грошових потоків, а також їх зміну у просторі та часі.

З урахуванням розподілення процесу виробництва і обігу товарів на окремі потоки основні напрями аналізу міжгалузевих пропорцій розвитку як окремих підприємств, так і національної економіки наповнюються більш широкою сутністю і змістом, що дозволяє виявити цілий ряд недоліків аналізу, який впливає з однорівневої організації товарно-грошових потоків, що зберігає загальноприйнятні способи і методи економічного і фінансового аналізу, бухгалтерського і оперативного обліку, управління собівартістю і прибутком у виробленій і реалізованій продукції.

По-перше, при розгляді виробничо-економічних показників в узагальненому вигляді джерела їх походження залишаються невідомими. Так, якщо звернутися до рисунка 1(а), то абсолютно неясною залишиться причина, з якої два вхідні потоки перетворюються на виході в чотири. По-друге, через змішання товарних і грошових потоків їх рух відбувається неконтрольованим чином і тому стає важкокерованим або взагалі некерованим, що підвищує рівень ризику як у виробництві, так і в обігу товарів. По-третє, створюється враження, що товари і гроші рухаються в одному напрямі, хоча насправді те й інше переміщується у різних напрямках. І нарешті, невпорядковане підсумовування всіх вхідних або вихідних потоків без розділення за видами діяльності, замовленнями, покупками і продажем робить неможливим пояснення відхилень між розрахунковими (планованими) і фактичними показниками виробничо-економічної діяльності підприємства. Звідси впливає, що в однорівневому вимірі будь-яка економічна ситуація представляється в статичному стані, що робить неможливим встановлення функціональних зв'язків між декількома початковими, проміжними і кінцевими фазами процесу виробництва і обігу товару.

Дворівневий аналіз ринкових відносин на рисунку 2(а) істотно знижує рівень невизначеності ринкових відносин, оскільки, з одного боку, припускає наявність інформації про стан справ у суміжних товаровиробників, а з іншого –

надає можливість кожному з виробників встановлювати такі цінові пропорції між групами товарів, при яких може досягатися найбільш оптимальний (максимальний) обсяг виробництва для кожного з них. В цьому випадку виключається необхідність створення зайвих товарних запасів, зменшується обсяг незавершеного виробництва, встановлюється стабільний ритм виробництва, що має принципове значення для розробки загальної стратегії розвитку підприємства на тривалу перспективу. Але оскільки процес обігу товарів не розділяється на окремі потоки і, мало того, грошові потоки не впорядковані і не відокремлені від товарних, то рівень невизначеності ринкових відносин залишається достатньо високим.

Підприємство може мати повну інформацію про своїх споживачів, суміжників і конкурентів, але це абсолютно не означає, що вироблена продукція буде реалізована в наміченому обсязі, оскільки товарні і грошові потоки можуть не збігатися як за своєю конфігурацією і розташуванням у просторі, так і за швидкістю руху. Наприклад, прямі зв'язки між виробником і споживачем продукції істотно зміняться, якщо до процесу реалізації продукції будуть підключені торгові посередники, а до процесу оплати виробничої продукції і посередницьких послуг – міжбанківська система розрахунків. Через це, відповідно, до зміненої схеми розрахунків гроші будуть переміщуватися по довгому ланцюжку від одного власника до іншого, хоча товар весь цей час лежатиме без руху, поки не потрапить у розпорядження кінцевого споживача. Відповідно без руху накопичуватиметься в запасі нова вироблена продукція, яка не може бути продана до повної реалізації попередньої партії товару.

При дворівневій організації виробництва і обігу товару не виключається і зворотна тенденція, коли гроші концентруються в одному місці, а товар переміщується по різних напрямках і сферах споживання. Наприклад, міжгалузеві баланси об'єднують два види потоків, вартості яких збалансовано по рядках і стовпцях. Але при цьому одна частина товарних потоків, яка належить до проміжного продукту, цілком споживається сферою виробництва і, не залишаючи сфери виробництва, кожного разу поновлюється в ньому, а інша частина, призначена для особистого і суспільного споживання, кожного разу виходить за межі процесу виробництва і повертається в нього тільки тоді, коли забезпечуються умови для розширеного відтворення. Якщо ця умова порушується, то виникають додаткові складнощі і перешкоди в нормальній організації товарних і грошових потоків підприємства.

Багаторівнева конфігурація потоків виключає недоліки одно- і дворівневого аналізу товарного обігу і тому має явну перевагу в наступних моментах. По-перше, товарні потоки двох видів товару ($T_2 - TT.1 - T_2$ і $T_1 - TT.2 - T_1$), не поєднуються і не перетинаються, доводячи тим самим реальну можливість встановлення контролю за рухом товарних потоків за окремими видами діяльності або за замовленнями. По-друге, пункти обміну товару на гроші і грошей на товар ($TT.1$ і $TT.2$) вказують на однаковість товарних вартостей, тобто $T_1 = \Gamma_1 = \Gamma = \Gamma_2 = T_2$, у зв'язку з чим стає очевидним не тільки те, що одна і та ж сума грошей Γ обслуговує процес товарного обігу, але і те, що ця однаковість виявляється можливою лише за умови зрівняння (синхронізації) швидкостей обігу грошей і товарів, бо інакше утворюється зайвий запас товарів або грошей, а також дисбаланс між кредиторською і дебіторською заборгованістю. По-третє, не менш важливим є і те, що потоки, які належать до процесу виробництва, руху товарів і руху грошей, мають різні напрями руху, що само по собі ускладнює умови синхронізації цих потоків у часі.

Якщо врахувати, що при багаторівневій конфігурації потоків між декількома виробниками, споживачами і посередницькими (торговими і банківськими) структурами ці умови ще більш ускладнюються, то актуальність теоретичного і прикладного вирішення проблеми стає ще більш значущою. Особливо в тій частині, в якій пошук рішення необхідно здійснювати в декількох напрямках і з урахуванням різних чинників, що об'єднуються в єдиний організаційно-економічний механізм, що у результаті дозволить забезпечити підвищення фінансової стійкості підприємства в довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Иванов Н.И. Экономические аспекты производственного потенциала. Теория и практика. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2000. – 420 с.
2. Экономика предприятия / Пер. с нем.; Под ред. Ф.К. Беа, Э. Дихтла, М. Швайтцера. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 928 с.
3. Статистический словарь. – М.: Статистика, 1965. – 708 с.
4. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. – М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
5. Коуз Р. Фирма, рынок и право. – М.: «Дело ЛТД» при участии изд-ва «Catallaxy», 1993. – 192 с.
6. Булеев И.П. Управление трансакционными издержками в переходной экономике / НАН Украины. Ин-т Экономики пром-сти. – Донецк, 2002. – 154 с.
7. Маркс К. Капитал. Т. II // К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч. – 2-е изд. – Т. 24. – 648 с.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 травня 2005 р. №167-р «Про схвалення комплексного плану заходів із забезпечення фінансової стабілізації підприємств паливно-енергетичного комплексу» // Урядовий кур'єр. Орієнтир. – 2005. – 15 черв. – С. 8-11.
9. Момот В.Є. Чинники ринкової невизначеності у поведінці підприємств. – Дніпропетровськ: Вид-во ДУЕП, 2002. – 228 с.

Передерий Л.В. Конфигурация, анализ и организация товарно-денежных потоков в производстве.

Рассмотрены особенности конфигурации товарно-денежных потоков, проанализированы основные свойства товарного обращения в условиях рыночной неопределенной, описаны особенности анализа и организации одно-, дво- и многоуровневых потоков в производстве.

Ключевые слова: товарно-денежные потоки, товарное обращение, производство.

Perederiy L.V. Configuration, Analysis and Organization of Commodity Money Streams in a Production.

The features of configuration of commodity money streams are considered, basic properties of commodity appeal are analysed in the conditions of market indefinite, the features of analysis and organization are described one, two and multilevel streams in a production.
Key words: commodity money streams, commodity appeal, production.

Надійшло 02.06.2008 р.